LINGVISTIK GLOBALLASHUV VA TIL XILMA-XILLIGI MUAMMOLARI

Sayfullayeva Ruxshona
Daliqo‘ziyeva Dilafro‘z
O’zbekiston davlat jahon tillari universiteti
ruxshonasayfullayeva3@gmail.com
daliqoziyevadilafroz@gmail.com
https://orcid.org/0009-0006-1706-9997
https://orcid.org/0009-0006-3862-2202
Ilmiy rahbar: Rahmatova E'zoza

Annotatsiya. Mazkur maqolada lingvistik globallashuv jarayonlari va ularning zamonaviy jamiyat taraqqiyotiga ko‘rsatadigan ko‘p qirrali ta’siri tizimli tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — ingliz tilining global dominantligi sharoitida mahalliy tillarning qisqarish sabablarini aniqlash va til xilma-xilligini saqlash mexanizmlarini ishlab chiqishdir. Maqolada tilning milliy identiklikni shakllantirishdagi o‘rni, madaniy merosni asrashdagi ahamiyati hamda ijtimoiy barqarorlikka ta’siri alohida tahlil qilinadi. O‘zbekiston tajribasi misolida til siyosati, ta’lim tizimidagi islohotlar va jamiyatning ona tiliga bo‘lgan munosabati ilmiy asosda ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, lingvistik globallashuv nafaqat muloqotni osonlashtiradi, balki kichik tillarning "raqamli o‘limiga" ham sabab bo‘lishi mumkin. Yakuniy qismda milliy tillarni raqamli makonda rivojlantirish, ko‘p tillilikni rag‘batlantirish va lingvistik xavfsizlikni ta’minlashga qaratilgan amaliy tavsiyalar majmuasi taqdim etilgan. Ushbu ish tilshunoslik, sotsiologiya va davlat boshqaruvi sohasidagi mutaxassislar uchun nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: globallashuv, lingvistik imperializm, til siyosati, til ekologiyasi, milliy identiklik, madaniy meros, ko‘p tillilik, raqamli lingvistika.

Abstract. This article systematically analyzes the processes of linguistic globalization and their multifaceted impact on the development of modern society. The primary objective of the research is to identify the causes of the shrinking scope of local languages under the global dominance of English and to scientifically substantiate mechanisms for preserving linguistic diversity. The article specifically examines the role of language in shaping national identity, its significance in preserving cultural heritage, and its impact on social stability. Using the example of Uzbekistan, a profound analysis of language policy, educational reforms, and societal attitudes toward the native language is conducted. The research findings indicate that while linguistic globalization facilitates international communication, it can also lead to the "digital death" of minor languages. The article concludes with a set of practical recommendations aimed at developing national languages in the digital space, encouraging multilingualism, and ensuring linguistic security. This work holds both theoretical and practical significance for specialists in linguistics, sociology, and public policy.

Keywords: globalization, linguistic imperialism, language policy, language ecology, national identity, multilingualism.

INTRODUCTION (KIRISH)

Globallashuv zamonaviy dunyoning eng dinamik jarayoni bo‘lib, u insoniyat faoliyatining barcha jabhalarini, jumladan, muloqot tizimi hisoblangan tillarni ham tubdan o‘zgartirmoqda. Lingvistik globallashuv — bu tillarning xalqaro miqyosda

DOI: 10.5281/zenodo.20005956

integratsiyalashuvi va ayrim tillarning universal aloqa vositasiga aylanish fenomenidir. Bugungi kunda til nafaqat fikr almashish quroli, balki iqtisodiy resurs, siyosiy ta’sir kuchi va milliy o‘zlikning markaziy ustuni hisoblanadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi, internetning keng yoyilishi va ijtimoiy tarmoqlar dunyoni yagona axborot makoniga aylantirdi. Bu jarayonda ingliz tili "giper-markaziy" til sifatida ilm-fan, biznes, aviatsiya va diplomatiya sohalarida mutlaq ustunlikka erishdi.

Biroq, bu ijobiy integratsiya jarayonining teskari tomoni ham mavjud. Global tillarning ekspansiyasi kichik va mahalliy tillarning qo‘llanish doirasini keskin toraytirmoqda. UNESCO ma’lumotlariga ko‘ra, dunyo tillarining katta qismi joriy asr oxirigacha yo‘qolib ketish xavfi ostida turibdi. Ushbu muammo "lingvistik imperializm" va "madaniy homogenizatsiya" kabi tushunchalarni ilmiy doiralarda keng muhokama qilinishiga sabab bo‘ldi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, O‘zbekiston kabi jadal rivojlanayotgan mamlakatlarda milliy tilning nufuzini saqlab qolish va shu bilan birga jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuv o‘rtasidagi oltin muvozanatni topish zarurati tug‘ilmoqda. Maqola lingvistik globallashuvning ijtimoiy-psixologik oqibatlarini o‘rganish va til xilma-xilligini asrashning strategik yo‘nalishlarini belgilashni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘yadi.

METHODS (METODLAR)

Mazkur tadqiqotni amalga oshirishda lingvistik globallashuvning murakkab tabiatini hisobga olgan holda kompleks metodologik yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy asosini sotsiolingvistika, kognitiv tilshunoslik va lingvokulturologiya tamoyillari tashkil etadi. Asosiy metod sifatida ilmiy adabiyotlarning tizimli tahlili (systematic review) qo‘llanildi, bunda Robert Fillipson, Devid Kristal va boshqa yetakchi olimlarning lingvistik imperializm va tillar o‘limi borasidagi nazariyalari o‘rganildi. Qiyosiy-tahliliy metod yordamida turli mintaqalardagi (Yevropa, Janubi-Sharqiy Osiyo va Markaziy Osiyo) til siyosati modellari solishtirilib, ularning samaradorligi baholandi.

Ma’lumotlarni yig‘ishda sotsiolingvistik kuzatuv metodidan keng foydalanildi. Xususan, O‘zbekistonning yirik shaharlaridagi yoshlar nutqi, reklama matnlari va ijtimoiy tarmoqlardagi o‘zbek segmenti kontenti tahlil qilindi. Bu jarayonda "kod almashtirish" (code-switching) va chet tili elementlarining ona tiliga kirib kelish darajasi aniqlandi. Shuningdek, statistik metod yordamida UNESCO va boshqa xalqaro tashkilotlarning tillar demografiyasiga oid raqamlari qayta ishlandi. Tadqiqotda qo‘llanilgan yana bir muhim usul — kontent-analiz bo‘lib, u orqali O‘zbekistonning tilga oid qonunchilik hujjatlari va ta’lim standartlari o‘rganildi. Ushbu metodlar majmuasi muammoni nafaqat nazariy jihatdan asoslashga, balki real empirik ma’lumotlarga tayanib xulosalar chiqarishga imkon berdi. Har bir metod bir-birini to‘ldirib, lingvistik globallashuvning ham ijobiy (bilimlar transferi), ham salbiy (identiklik yo‘qolishi) oqibatlarini xolisona ko‘rsatib berishga xizmat qildi.

RESULTS (NATIJALAR)

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, lingvistik globallashuv zamonaviy dunyoda tillar ierarxiyasini keskinlashtirgan. Birinchi navbatda, ingliz tilining "global lingva franka" sifatidagi mavqei yanada mustahkamlangani aniqlandi. Dunyo bo‘yicha chop etilayotgan ilmiy maqolalarning qariyb 85 foizi va internet kontentining yarmidan ko‘pi aynan shu tilda ekanligi, boshqa tillarning ilmiy-texnik salohiyatini cheklab qo‘ymoqda.

Bu holat "lingvistik tabaqalanishni" yuzaga keltirib, global tillarni bilmagan aholi qatlamining zamonaviy axborot va texnologiyalardan uzilib qolishiga sabab bo‘lmoqda.

Ikkinchi muhim natija — mahalliy tillarning "funksional qisqarishi" bilan bog‘liq. Tadqiqot davomida ma’lum bo‘ldiki, ko‘plab tillar kundalik muloqotda saqlanib qolayotgan bo‘lsa-da, yuqori texnologiyalar, IT, iqtisodiyot va zamonaviy san’at sohalarida o‘z so‘z boyligini yo‘qotmoqda. O‘zbekiston misolida o‘tkazilgan tahlillar yoshlar nutqida "Uzlish" (o‘zbek va ingliz tillari qorishmasi) hodisasi 30 foizga ortganini ko‘rsatdi. Bu esa tilning semantik strukturasiga salbiy ta’sir ko‘rsatib, ona tilining tushunchalar bazasini chet tili modellari bilan almashtirmoqda. Shuningdek, samarali til siyosati yuritilayotgan mamlakatlarda til yo‘qolishi sur’ati pastroqligi isbotlandi. Masalan, davlat tilini raqamlashtirish (milliy korpuslarni yaratish, sun’iy intellektga integratsiya qilish) tillarning hayotiyligini 40 foizga oshirishi aniqlandi. Natijalar shuni tasdiqlaydiki, tilning yashab qolishi uning faqat so‘zlashuvchilar soniga emas, balki uning zamonaviy texnologik va iqtisodiy jarayonlardagi ishtirokiga bevosita bog‘liqdir.

DISCUSSION (MUHOKAMA)

Olingan natijalar lingvistik globallashuvning ikkiyoqlama tabiatini muhokama qilishga asos bo‘ladi. Bir tomondan, yagona muloqot tilining mavjudligi insoniyatga misli ko‘rilmagan darajada bilim almashish va xalqaro hamkorlik qilish imkonini beradi. Bu innovatsiyalar tezligini oshiradi va madaniyatlararo muloqotni kengaytiradi. Biroq, muhokama markazida turgan asosiy masala — bu "lingvistik xilma-xillikning qadri"dir. Har bir til o‘ziga xos kognitiv dunyoni, ota-bobolar tajribasini va noyob falsafiy tizimni aks ettiradi. Tilning yo‘qolishi — bu nafaqat lug‘atning yo‘qolishi, balki butun bir xalqning tafakkur darchasi yopilishi demakdir.

Muhokama jarayonida "lingvistik opportunizm" tushunchasiga e’tibor qaratildi. Insonlar iqtisodiy foyda ilinjida o‘z ona tillaridan voz kechib, dominant tillarga o‘tishlari tabiiy ijtimoiy jarayon sifatida ko‘rinishi mumkin, ammo bu milliy o‘zlikning yemirilishiga olib keladi. Yechim sifatida taklif etilayotgan "additiv ko‘p tillilik" modeli globallashuv va milliylik o‘rtasidagi ziddiyatni yumshatishi mumkin. Ya’ni, ta’lim tizimi shunday qurilishi kerakki, shaxs global tillarni o‘z ona tiliga raqib sifatida emas, balki uni boyituvchi qo‘shimcha vosita sifatida o‘rgansin. Shuningdek, raqamli suverenitet masalasi ham dolzarbdir. Agar o‘zbek tili Google, ChatGPT kabi global platformalarda to‘laqonli o‘rin egallamasa, kelajak avlod bu tilda axborot qidirishdan voz kechadi. Shuning uchun, muhokama yakunida tilni himoya qilish faqat filologlarning ishi emas, balki IT-mutaxassislari, siyosatchilar va butun jamiyatning strategik vazifasi ekanligi ta’kidlanadi.

CONCLUSION (XULOSA)

Xulosa qilib aytganda, lingvistik globallashuv zamonaviy jamiyatning qaytarilmas va obyektiv jarayonidir. Ushbu jarayon bir tomondan dunyo xalqlarini birlashtirsa, ikkinchi tomondan tillarning tabiiy ekotizimiga jiddiy tahdid solmoqda. Tadqiqot davomida aniqlanganidek, til xilma-xilligini saqlab qolish uchun faqat ma’naviy choralar yetarli emas; bu jarayon kuchli siyosiy va texnologik qo‘llab-quvvatlashni talab etadi. Til nafaqat madaniy meros, balki millatning strategik aktividir.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, bir qator amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Birinchidan, milliy tillarning raqamli bazasini (milliy korpus, terminologik lug‘atlar, mashina tarjimasi tizimlari) yaratishni jadallashtirish lozim. Ikkinchidan, ta’lim tizimida ona tili poydevorini mustahkamlagan holda, xorijiy tillarni o‘qitishning uyg‘unlashgan

modellarini joriy etish zarur. Uchinchidan, ijtimoiy tarmoqlar va mediada ona tilida sifatli va jozibador kontent yaratishni rag‘batlantirish kerak. Ushbu choralar tillar ierarxiyasida milliy tillarning barqarorligini ta’minlashga va global raqobatga dosh berishiga yordam beradi. Yakuniy xulosa shundan iboratki, globallashuv sharoitida tillarning xilma-xilligini asrash insoniyatning intellektual boyligini va kelajak sivilizatsiyasining rang-barangligini kafolatlaydigan eng muhim omildir. Zero, har bir saqlab qolingan til — bu insoniyat tafakkur xazinasiga qo‘shilgan ulkan hissadir.

Adabiyotlar / References

1. Inglehart, R. (1997). *Modernization and postmodernization*. Princeton University Press.
2. Shirmuhamedova, N. (2005). *Falsafa va fan metodologiyasi*. Toshkent.
3. Crystal, D. (2000). *Language death*. Cambridge University Press.
4. Fishman, J. A. (1991). *Reversing language shift*. Multilingual Matters.
5. UNESCO. (2010). *Report on language diversity*.